

Specialpedagogik i mångfaldens Sverige

Om elever med utländsk bakgrund i särskolan
En sammanfattande rapport

Specialpedagogik i mångfaldens Sverige

Om elever med utländsk bakgrund i särskolan
En sammanfattande rapport

Denna rapport är producerad av Specialpedagogiska institutet. Specialpedagogiska institutet var en rikstäckande myndighet för statens samlade stöd i specialpedagogiska frågor. Insatserna syftade till att barn, unga och vuxenstuderande med funktionsnedsättning skulle få en utveckling och utbildning i hemkommunen präglad av lika värde och lika möjligheter. Den 1 juli 2008 övergick Specialpedagogiska institutets verksamhet till Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM).

© Specialpedagogiska skolmyndigheten, 2008.

Författare: Författare av forskningsstudien Specialpedagogik i mångfaldens Sverige.

Om elever med annan etnisk bakgrund än svensk i särskolan är Jerry Rosenqvist, professor vid Sektionen för utbildningsvetenskap, Högskolan Kristianstad.

Rapporten är bearbetad och sammanfattad av Toura Hägnesten, fil.mag., specialpedagog, koordinator Specialpedagogiskt Forum, Stockholms universitet.

Bilder: Anna Gullmark

Formgivning: Plan 2

Best. nr: 00125

ISBN: 978-91-28-00125-0 (tryckt)

978-91-28-00109-0 (pdf)

Rapporten kan beställas eller hämtas som pdf-dokument på
Specialpedagogiska skolmyndighetens webbplats: www.spsm.se

Förord

I budgetpropositionen för 2005 konstaterade regeringen att det fanns ett behov av ytterligare resurser för att stärka insatserna i skolor i segregerade områden. För detta avsattes särskilt riktade medel under 2006 och 2007. Det gjordes en prioritering av kommuner med en stor andel elever med utländsk bakgrund och en överrepresentation av elever som har svårt att nå kunskapsmålen. Myndigheten för skolutveckling fick i uppdrag att arbeta fram en plan för hur dessa medel skulle användas. Som en del i denna satsning bidrog Specialpedagogiska institutet med en kartläggning av särskolans behov utifrån mångfaldsfrågor. Kartläggningen genomfördes av Högskolan Kristianstad under ledning av professor Jerry Rosenqvist. Resultatet presenteras i rapporten *”Specialpedagogik i mångfaldens Sverige. Om elever med annan etnisk bakgrund än svensk i särskolan”*.

Det här är en bearbetad och sammanfattande rapport av studien. Vi hoppas att den kommer att läsas av många och därmed bidra till ökade kunskaper. Både denna sammanfattande rapport och studien kan laddas ner som pdf-filer från Specialpedagogiska institutets webbplats www.sit.se.

I studien framkom att det behövs ökad kunskap och kompetens inom flera områden. Exempelvis behövs mer kunskap om etniska och kulturella frågor och om livssituationen för personer med utländsk bakgrund. Det behövs även mer kunskap om funktionsnedsättningens innebörder och konsekvenser samt om olika förhållningssätt och metoder lämpade för att pedagogiskt och socialt möta de behov som finns.

Som ett resultat av studien genomför Specialpedagogiska institutet under 2007/2008 projektet ”Ökad kunskap om mångfald i särskolan”. Projektet omfattar fyra delar: Utvecklingsinsatser, kunskapsuppbyggnad, utveckling av bedömningsunderlag samt högskolekurser och seminarier. För mer information om projektet gå in på www.sit.se.

Det är min förhoppning att vårt arbete med mångfaldsfrågor bidrar till ett större intresse och ökade kunskaper i skolan. Jag vill framföra ett tack till alla er som bidragit till vår mångfaldssatsning.

Sten Vesterman
Regionchef, Östra regionen
Specialpedagogiska institutet

Innehåll

Förord	5
Sammanfattning	8
Inledning	10
Studiens genomförande	14
Enkätstudien	16
Intervjustudien	25
Slutdiskussion och sammanfattande analys	32
Uppföljande studier och förslag till åtgärder	38
Referenser	39
Bilaga 1	42

Sammanfattning

Specialpedagogiska institutet gav i september 2006 Högskolan Kristianstad i uppdrag att genomföra en kartläggning av behoven i särskolan. Fokus skulle ligga på mångfaldsfrågor. Den övergripande frågan var om elever med utländsk bakgrund blir mottagna i särskolan i högre utsträckning än andra elever. Kartläggningen är en del i den så kallade "Mångfaldsplanen" (Dnr 2005:177) som Myndigheten för skolutveckling ansvarar för. Specialpedagogiska institutet har dels ansvar för att det genomförs en kartläggning av behoven i särskolan med fokus på mångfaldsfrågor men också för att föreslå stöd- och utvecklingsinsatser.

Syftet med studien är att på ett övergripande sätt kartlägga, beskriva, analysera och på andra sätt kritiskt granska eventuell överrepresentation av elever med utländsk bakgrund mottagna i särskolan.

En grupp forskare och doktorander vid Högskolan Kristianstad har, i samarbete med forskare vid Högskolan i Halmstad, genomfört:

En riksomfattande enkät till särskoleansvariga i Sveriges samtliga 290 kommuner.

Intervjuer med 34 pedagoger, skolledare och psykologer i 8 kommuner har genomförts. Intervjuerna handlade om de intervjuades uppfattningar om skolsituationen för elever med utländsk bakgrund i särskolan samt erfarenheter och/eller uppfattning om mottagningsprocessen inför särskoleplacering.

Huvudresultaten i sammanfattning

Studien har genomförts genom enkäter till särskoleansvariga och intervjuer av pedagoger, psykologer samt skolledare. Enkäten besvarades av 189 av landets 290 kommuner.

Svaren i enkätstudien ger inte stöd för hypotesen om att det förekommer en överrepresentation av elever med utländsk bakgrund i särskolan. Samtidigt framgår det av svaren, både i enkäten och i intervjuerna, att det ibland finns en osäkerhet beträffande beslut om mottagandet i särskola. Med andra ord framträdde en viss osäkerhet om huruvida alla dessa elever tillhör särskolans personkrets. Uppfattningen var att det vid utredningar av elevers rätt till särskola inte alltid fanns tillräcklig kompetens kring elever med annan språklig och kulturell bakgrund. Även en osäkerhet beträffande utredningsinstrumentens grad av tillförlitlighet synliggjordes vilket i sin tur kan tillskrivas uppfattningen att instrumenten/testen inte på ett tillfredsställande sätt fångar in och kompenserar för språkligt och kulturellt betingade olikheter. Vidare komplicerar språkliga och kulturella skillnader ibland mötet mellan skolan och föräldrarna, ett möte som inte alltid tillräckligt kan förbättras med tolkstöd. Samma komplikation gäller tolkstöd i utredningsarbetet.

En slutsats är att det behövs ökade kunskaper och kompetenser inom flera områden för att på bästa sätt kunna möta de elever som står i fokus för denna studie. Det behövs dels generellt ökad kunskap och kompetens om etniska och kulturella frågor och om livssituationen för personer med utländsk bakgrund, dels kunskap och kompetens om funktionsnedsättningens innebörder och konsekvenser men även om förhållningssätt och metoder att pedagogiskt och socialt möta de behov som finns. Det är en betydande utmaning att kombinera dessa kunskaper och kompetenser och samtidigt vinnlägga sig om att se särskoleelever med utländsk bakgrund och deras familj som individer med egenskaper och förmågor som går utanför de förenklade kategoriseringarna ”funktionshindrad” respektive ”utländsk bakgrund”.

Rapporten riktar sig i första hand till skolledning och personal verksam inom skola och särskola samt till berörda föräldrar och anhöriga.

Inledning

Bakgrund och syfte

Uppdraget

Myndigheten för skolutveckling publicerade 2005-11-29 ett planeringsunderlag för sitt så kallade mångfaldsarbete för åren 2006-2007 med titeln *”Bättre resultat och minskade skillnader - planering för mångfaldsarbetet 2006-07”* (Dnr 2005:177). Myndighetens planering gällde ett riktat utvecklingsstöd, främst till 32 utvalda dialogkommuner,¹ med kompetensutvecklande insatser i mångfaldskunskap riktade till rektorer, lärare och ”andra målgrupper”. Som en särskild punkt nämns utnyttjande av forskarkompetens för skolutveckling. En annan särskild punkt i planeringen gällde stöd till utvecklingsarbete i särskolan, där Specialpedagogiska institutet kom att ansvara för en kartläggning av behoven i särskolan med fokus på mångfaldsfrågor.

Högskolan Kristianstad (HKr) fick i september 2006 i uppdrag att genomföra en sådan kartläggande studie. Den övergripande frågan var om elever med utländsk bakgrund blir mottagna i särskolan i högre utsträckning än andra elever. För genomförandet av enkätstudien engagerades docent Magnus Tideman vid Högskolan i Halmstad. I följande framställning redovisas genomförandet av studien.

Denna sammanfattande rapport utgör en bearbetad och sammanfattande version av huvudrapporten *”Specialpedagogik i mångfaldens Sverige. Om elever med annan etnisk bakgrund än svensk i särskolan”*.

Det som skalats bort från huvudrapporten är, i stort sett, redovisningen av forskningsfronten liksom en genomgång av de teorier som används i resultattolkningen. Vidare har intervjuer och kommentarer till svaren på enkätfrågor tagits bort för att göra rapporten mer lättöverskådlig.

Denna sammanfattande rapport presenterar först enkätstudien och sedan intervjustudien, där viss jämförelse görs mellan de båda delstudiernas resultat. Därefter görs en sammanfattande diskussion och analys av resultaten från delstudierna. Slutligen ges förslag på uppföljande studier och åtgärder.

FOTNOT & NOTERINGAR

¹ Se förteckning över de 32 dialogkommunerna i bilaga 1.

Den som vill få en mer detaljerad inblick i exempelvis citat från intervjuer och resultat hänvisas till huvudrapporten, vilken är publicerad i samarbete mellan Specialpedagogiska institutet och Högskolan Kristianstad under redaktion av Jerry Rosenqvist.

Bakgrund

Antalet elever som mottas i särskolan har ökat markant efter att särskolan kommunaliserades i början av 1990-talet. Ett flertal studier och rapporter har på olika sätt försökt att förstå och förklara denna oväntade ökning (se till exempel Tideman 2000, Blom 1999, Skolverket 2000, SOU 2003:35). Skolverket presenterade 2006 (Skolverket 2006) en rapport med siffror över den allmänna ökningen och med en analys av orsaker till de stora lokala skillnaderna som uppvisats. De senaste femton årens kraftiga ökning av antalet elever i särskolan utgör i sig underlag för en mer generell diskussion. Jämfört med tidigare situation kan det betraktas som att andelen särskolelever totalt sett blivit orimligt stor när andelen elever i särskolan stigit från 0,7 % till närmare 1,5 % av det totala antalet grundskoleelever (Skolverket 2006). Orsakerna till denna utveckling är många och av skiftande karaktär (se till exempel Tideman 2000, Skolverket 2000, 2006, SOU 2003:35). En av de faktorer som har lyfts fram och återkommande diskuterats i analyserna är frågan om särskolelever med *utländsk bakgrund*² är överrepresenterade bland ”de nya” särskoleleverna.

FOTNOT & NOTERINGAR

² Definitionen av *utländsk bakgrund* är den samma som Statistiska centralbyrån använder (SCB 2007a) nämligen ”Med barn med utländsk bakgrund menas ... barn vars båda föräldrar är utrikes födda. Om endast ena barnets förälder är känd så räknas den förälderns ursprung.” (SCB 2007a, s. 98). Vid referens till andra rapporter kan dock andra definitioner gälla.

Geografiskt begränsade studier (Bel Habib 2001, Lundström Hahne 2001) pekar på en möjlig överrepresentation av särskoleelever med utländsk bakgrund i Malmö respektive Göteborg, men framförallt på att elever med utländsk bakgrund tas emot i särskolan på andra grunder än svenskfödda barn. Det handlar framförallt om att de utredningar och bedömningsunderlag som ligger till grund för besluten är otydligare, mindre heltäckande och oftare baseras på mer symtombaserade och diffusa diagnoser/kategoriseringar. Dessa studier lyfter, förutom behov av utveckling av tester och utredningar där större hänsyn tas till språkliga och kulturella skillnader, också frågan om vilken roll föräldrarnas utbildningsnivå spelar för beslut om mottagande i särskolan. Studier visar också att bilden av invandrade som en homogen grupp måste problematiseras, något som många gånger inte görs. Även om man delar erfarenheten av att ha flyttat till ett nytt land, Sverige, är till exempel bakgrunden till flytten, synen på funktionshinder och familjernas

anpassningsstrategier olika när de får ett barn med funktionshinder (se till exempel Bohlin 2001).

Föreliggande studie gäller ett i flera sammanhang diskuterat antagande om att elever med utländsk bakgrund är överrepresenterade på vissa håll inom särskolan. I Carlbeck-kommitténs delbetänkande (SOU 2003:35) talar man om att det beträffande barn med invandrabakgrund i särskolan ”finns en oro för att det görs felbedömningar” (ibid., s. 101). I samma delbetänkande anförs de rapporter som refererats ovan beträffande läget i Malmö (Bel Habib, 2001) respektive i Göteborg (Lundström Hahne, 2001), vilka bekräftar en överinskrivning. Fenomenet tycks främst gälla större kommuner. Exempelvis kunde man i Göteborg (Göteborgs stad, 1994, s. 5) konstatera att 34 % av särskolans elever hade invandrabakgrund (enligt definitionen att minst en av föräldrarna är utrikesfödda) medan motsvarande andel elever i den vanliga grundskolan var 24 %. I rapporten av Lundström Hahne nämns att detta förhållande beträffande gymnasiesärskola år 2000 var 45 % i särskolan mot 23 % i grundskolan. Lundström Hahne framför också att elever med flyktingbakgrund ofta genomgår endast en utredning medan svenska barn genomgår flera inför en särskoleplacering. I Bel Habibs undersökning, som också gäller år 2000, konstateras att andelen elever i särskolan med invandrabakgrund utgör 1,2 % av en årskull medan andelen för svenska barn uppgår till 0,7 %. Enligt Tidemans studie (2003, s. 285) ökade antalet elever mottagna i särskolan med 67 % under en åttaårsperiod, 1992/93 – 2001/02.

Antagandet om överrepresentation av elever med utländsk bakgrund är på flera sätt mycket intressant och väcker många frågor, främst beträffande diagnostisering och andra placeringsgrunder men också angående avgränsningen av särskolans så kallade personkrets på ett allmänt plan. Detta innebär att studier av överrepresentation av elever med utländsk bakgrund i särskola kan avtäckas mer generella problem kring såväl elever med utländsk bakgrund som särskolans och grundskolans funktion, till exempel beträffande personkrets och diagnos.

I studiens huvudrapport ”*Specialpedagogik i mångfaldens Sverige. Om elever med annan etnisk bakgrund än svensk i särskolan*” redogörs ytterligare för aktuell forskning och det rådande kunskapsläget. En sammanfattande slutsats är att området är väldigt lite utforskat och att ny forskning behövs. Antagandet om att det i särskolan finns en överrepresentation av elever med utländsk bakgrund tycks dessutom i sig själv

vara så pass färskt, att man knappast kan förvänta sig att området skall vara beforskat i någon nämnvärd grad.

Åtgärdsprogram och individuella utvecklingsplaner

I studien läggs viss vikt vid åtgärdsprogram (ÅP) och individuella utvecklingsplaner (IUP), varför vi här ger en kort översikt över bakgrunden till dessa ”elevakter”.

Avsikten med åtgärdsprogram är, enligt Skolverket (2003), att stödja planering och utvärdering av särskilda stödåtgärder. Den enskilde elevens behov utgör utgångspunkten. Åtgärdsprogrammet skall omfatta elevens hela skolsituation både långsiktigt och kortsiktigt. Detta innebär att hela skolverksamhetens organisation berörs. Åtgärdsprogrammet skall beskriva vad man vill åstadkomma liksom medel och metoder för att nå dessa mål. Vidare framgår att arbetet med åtgärdsprogrammet skall ses som en process som förutsätter den berörda elevens aktiva medverkan. Ett visst krav finns sedan 2001 att grundskolan skall upprätta åtgärdsprogram för elever i behov av särskilt stöd. Vidare anger Skolverket att:

I särskolan har man tidigare talat om två andra dokument, *individuella undervisningsplaner* (IUP) och *individuella målprogram* (IMP). Skillnaden mellan dessa planer ligger i deras målfokus – medan IUP begränsades till skolan tog IMP ett bredare perspektiv där även hemmiljön beaktades. (Skolverket 2003, s. 11-12)

Studien har fokuserat förekomst och betydelse av åtgärdsprogram och individuella utvecklingsplaner, de senare kallades först ”individuella undervisningsplaner”, liksom skillnader dem emellan. Dessa företeelser har i intervjuvären ofta kopplats samman med kvalitetsredovisning och kvalitetsmätning inom särskola.

Syftet

Syftet med studien är att på ett övergripande sätt kartlägga, beskriva, analysera och på andra sätt kritiskt granska eventuell överrepresentation av elever med utländsk bakgrund mottagna i särskolan, med särskilt sikte på hur dessa elever uppfattas av skolpersonal, såsom reguljära lärare, specialpedagoger, skolpsykologer och skolledning. Syftet är vidare att fånga in uppfattningar beträffande skolprestationer samt kulturella, sociala och språkliga aspekter.

Studiens genomförande

Studiens syfte kompletterades med mera konkreta frågeställningar formulerade i form av anvisningar för arbetet. Frågeställningarna presenteras här i punktform och de lyder:

- Beskriva hur modersmålsstödet för eleverna ser ut (studiehandledning och modersmål).
- Analysera hur individuella utvecklingsplaner och åtgärdsprogram används, och skillnader dem emellan.
- Beskriva hur utredningar innan inskrivning i särskolan går till samt de utredningsmaterial som används. Attityder och kompetens hos ansvariga.
- Uppmärksamma olika pedagogiska strategier för att skapa goda lärandemiljöer.
- Hur ser samarbetet med föräldrar ut?
- Hur ser kvalitetsredovisningarna ut?
- Skillnader mellan elever i särskolan, och elever som går i särskolan och är integrerade i grundskolan?

Metod

Genom en riksomfattande enkät till samtliga kommuner i Sverige har en inventering av andelen elever med utländsk bakgrund i särskolan genomförts bland särskoleansvariga. Inledningsvis gjordes sonderingar beträffande hela gruppen “elever med utländsk bakgrund” för att sedan via dokumentstudier göra en beskrivning av kunskapsfronten i ett mera allmänt och historiskt perspektiv.

Därutöver har intervjuer genomförts med skolledare/särskolesamordnare, specialpedagoger och andra lärare med anknytning till särskola, psykologer och konsulenter. Intervjuerna genomfördes vid ett begränsat urval fallskolor i åtta kommuner. Kommunerna valdes med hänsyn till storlek, geografisk spridning och i viss mån beträffande vår kunskap om dess andel invånare med utländsk bakgrund.

Etisk diskussion

Studier, som innefattar människor med funktionshinder, är nästan alltid av känslig natur. Med den erfarenhet vi menar oss ha från tidigare undersökningar med anknytning till särskola alltsedan 1984 har vi också lärt oss att genomföra sådana studier med ett bevarande av de inblandades anonymitet och integritet. Vid spårningen av lämpliga informanter har vi vänt oss till särskoleansvarig i respektive kommun. Den särskoleansvarige har därefter kontaktat personerna för intervjuerna. Vidare har vi varit noga med att inte stå i eller skapa något beroendeförhållande till berörda personer. Dessa har också informerats om sina rättigheter att när som helst avbryta sin medverkan i studien. Från första kontakt, via datainsamling till avrapportering har vi strävat efter ett bevarande av de inblandades integritet och därvid strikt följt anvisningarna för, bland annat konfidentialitet.

Enkätstudien

Genomförande

Det övergripande syftet med enkätstudien var att från landets samtliga kommuner få underlag för att kunna bedöma hur stor del av särskoleleverna, på obligatorisk och gymnasienivå, som har utländsk bakgrund. Därtill var frågan om de utgör en över-, under- eller rimlig representation i relation till befolkningssammansättningen. Avsikten var också att klarlägga hur man på kommunal nivå bedömer situationen och utvecklingen för denna elevgrupp.

De specifika frågeställningarna för enkätstudien är:

- Hur ser relationen ut mellan antalet särskolelever i den obligatoriska respektive frivilliga särskolan och antalet elever i grund- respektive gymnasieskolan?
- Hur stort är antalet särskolelever med utländsk bakgrund i obligatorisk respektive frivillig särskola? Finns det skillnader mellan olika kommuner och kommuntyper?
- Vilka eventuella problem förekommer i samband med utredning och bedömning inför mottagande i särskolan när det gäller elever med utländsk bakgrund?
- Hur ser tillgången på modersmålsundervisning ut för denna elevgrupp?
- På vilka sätt följs skolsituationen för särskolelever med utländsk bakgrund upp?
- Hur ser samarbetet ut mellan skola – hem och bedöms det finnas särskilda komplikationer som kan härledas till familjernas nationella ursprung?
- Hur bedömer kommunerna andelen särskolelever med utländsk bakgrund i relation till befolkningssammansättningen? Hur bedömer man eventuell förändring av gruppens storlek över tid?
- Vilken policy finns på kommunal nivå när det gäller särskolelever med utländsk bakgrund?
- Finns behov av ökad kunskap och kompetens hos skolpersonal när det gäller särskolelever med utländsk bakgrund och i så fall vilken sorts kunskap och kompetens behövs?

Förutom frågor om elevantal i olika undervisningsformer innehöll enkäten alltså frågor om utredning och bedömning inför mottagande i särskola, undervisnings- och policyrelaterade frågor samt frågor om erfarenheter och bedömningar med anknytning till studiens syfte. Ambitionen med enkäten var att fånga en både övergripande och samtidigt relativt detaljerad bild av förekomst, omfattning och bemötande av särskolelever med utländsk bakgrund. Detta ledde fram till en detaljerad och omfattande enkät. Av vissa kommuner upplevdes den som alltför omfattande och detaljrik. Flertalet av de uppgifter som efterfrågades fanns inte sedan tidigare sammanställda på kommunnivå. De krävde därför ett, särskilt i större kommuner, betydande arbete. Redovisningen bygger på 189 inkomna enkätsvar, vilket utgör 65 % (189 av totalt 290 kommuner).

Kommunerna delades in i följande tre typer av kommuner:

- större kommuner (storstäder, större städer och förortskommuner)
- medelstora kommuner (pendlingskommuner, varuproducerande kommuner och övriga kommuner över 25 000 invånare)
- små kommuner (glesbygdskommuner, övriga kommuner med 12 500-25 000 invånare samt övriga kommuner med färre än 12 500 invånare).

Detta gav följande svarsfördelning:

- större kommuner 28 %
- medelstora kommuner 28 %
- små kommuner 44 %

Enkäten har besvarats av sarskolerektor (62 %) eller förvaltningschef, utvecklingsansvarig eller liknande (38 %). I majoriteten av kommunerna, 91 %, finns enbart kommunalt driven särskola, i 9 % finns kombination av kommunal och fristående särskola.

Enkätstudiens resultat

Av enkätsvaren framgår följande andel och antal elever i särskolan

- 1,8 % av det totala antalet elever i den obligatoriska skolan är mottagna i den obligatoriska särskolan (9 905 av 537 664 elever). Detta utgör en något högre andel än vad som framkommer i Skolverkets sammanställning där andelen är 1,4 % (Skolverket 2006).
- 3,3 % av det totala antalet elever i den frivilliga gymnasieskolan är mottagna i gymnasiesärskolan (5 057 av 149 313 elever).
- 18 % av eleverna i den obligatoriska särskolan (1 791 av 9 905 elever) har utländsk bakgrund.
- 13 % av gymnasiesärskolans elever (659 av 5 057 elever) har utländsk bakgrund.
- 13 % av kommunerna har ingen särskoleelev med utländsk bakgrund.

I de kommuner som har elever i särskolan med utländsk bakgrund är det vanligast med ett fåtal elever (i hälften av dessa kommuner är det 6 elever eller färre).

I befolkningen i stort har 16 % utländsk bakgrund. Det innebär att de antingen är utrikesfödda (13 %) eller inrikesfödda med utrikesfödda föräldrar (4 %). 13 % av barnen i Sverige har enligt SCB (2007a) utländsk bakgrund. Det finns dock stora skillnader mellan olika kommuner och regioner när det gäller andelen barn med utländsk bakgrund. Två tredjedelar av alla barn med utländsk bakgrund bor i de tre storstadslänen – Stockholms, Skåne och Västra Götalands län. Där det på länsnivå är mest invandrartätt har 20 % av barnen utländsk bakgrund medan det på kommunnivå kan vara en betydligt högre andel. Sett till dessa siffror innebär enkätsvaren att det totalt sett inte kan anses förekomma någon överrepresentation av elever med utländsk bakgrund i särskolan. För att mer säkert kunna uttala sig om förhållandet i storstadsområdena behöver mer fördjupade och detaljerade studier göras.

Av enkäterna framgår att 10 % av eleverna med utländsk bakgrund i obligatoriska särskolan har nordiskt ursprung (Finland, Norge, Danmark och Island). Detta är en låg andel om man ser det i relation till att nästan en fjärdedel av alla utlandsfödda som bor i Sverige har sitt ursprung i de övriga nordiska länderna (SCB 2007b). Flertalet av eleverna i obligatoriska särskolan med utomnordiskt ursprung har sitt ursprung i Europeiska länder, därefter kommer länder i Asien och därpå Afrika. Av enkätstudien framgår att i 16 % av kommunerna är elever från vissa specifika länder mer vanligt förekommande i särskolan (främst från baltländerna, Turkiet, Mellanöstern samt Somalia).

Utredning och beslut om mottagande i särskola

Enligt Skolverkets Allmänna råd (Skolverket 2001b) skall en allsidig utredning genomföras inför en elevs eventuella mottagande i särskola. Utredning inför mottagande i särskola är enligt enkätsvaren decentraliserade till skolnivå i 41 % av kommunerna medan de är centraliserade till kommunnivå i 58 % av kommunerna. Beslut om mottagande i särskolan är decentraliserade i 25 % av kommunerna medan det i 75 % av kommunerna fattas beslut på central kommunal nivå. I flertalet kommuner är både utredning och beslut om mottagande i särskolan centraliserade till en centralt placerad resursgrupp/team eller sarskoleansvarig. En tendens är att ju större kommunerna är desto mer centraliserad är både utredning och beslut inför mottagande i sarskolan.

Vid utredning av elever med utländsk bakgrund framkommer av enkätsvaren att kommunerna ofta, i en del kommuner alltid, kompletterar "vanliga" test med framförallt icke-verbala test. I andra kommuner görs detta när man bedömer att behov finns. Kompletterande test görs i första hand för att kompensera för språkrelaterade svårigheter. En del kommuner uppger också att de anlitar tolk i testsituationen. Flera kommuner lyfter i sina kommentarer fram att det finns test- och utredningsrelaterade svårigheter som de härleder till barnets språkliga och kulturella bakgrund. Flera påpekar att det saknas kultur- och språkpassade test vilket bedöms försvåra bedömningen av elevens förmåga. Beslutet om sarskolemottagande riskerar därmed att baseras på ett underlag som inte är fullständigt och/eller rättvisande. Ett annat problem som några kommuner diskuterar är om test utförda med tolkhjälp kan betraktas som rättvisande.

En stor majoritet av kommunerna, 83 %, anser att det finns vissa eller stora komplikationer i samband med mottagandet i särskolan av elever med utländsk bakgrund. Dels handlar det om svårigheter i samband med utredning och beslut (förutom svårigheter att hitta relevanta testinstrument etcetera är det ofta svårt att få tillgång till kulturkompetenta psykologer, läkare och specialpedagoger), dels handlar det om olika kulturella och språkliga barriärer i mötet med elevens familj.

En övergripande fråga i studien handlar om huruvida de elever med utländsk bakgrund som är mottagna i särskolan verkligen tillhör särskolans personkrets. 80 % av kommunerna anser att elever med utländsk bakgrund i särskolan alltid är mottagna i enlighet med gällande lagstiftning, 16 % att de oftast är det och 4 % att det är svårt att bedöma. I var femte kommun finns således tveksamheter kring särskolemottagandet för en del av eleverna med utländsk bakgrund. Det är dock bara i 8 % av kommunerna som man anser sig vara säker på att det finns elever med utländsk bakgrund i särskolan som istället borde gå i grundskola.

Samundervisning och modersmålsundervisning

Av flera olika skäl, bland annat som ett sätt att öka samverkan mellan särskolan och grundskolan, förekommer i en del kommuner så kallade samundervisningsklasser. I dessa, ofta mindre undervisningsgrupper, kan elever som tillhör grundskolan respektive särskolan undervisas tillsammans under huvuddelen av sin skolvecka. 33 % av kommunerna uppger att de har samundervisningsklasser. I dessa klasser, som i huvudsak förekommer i större kommuner, finns även särskolelever med utländsk bakgrund.

För elever med utländsk bakgrund är förmågan att behärska sitt modersmål ofta en förutsättning för att utveckla goda kunskaper och god förmåga att använda det svenska språket. I studien framgår att 44 % av särskoleeleverna med utländsk bakgrund sällan eller aldrig får modersmålsundervisning. Skälen till detta anges framförallt vara att det saknas modersmåls lärare, att det är för få elever med samma modersmål för att utgöra tillräckligt underlag för en undervisningsgrupp eller att föräldrarna inte önskar modersmålsundervisning.

Uppföljning av skolgången och samarbete med hemmet

Uppföljning av skolgången (både socialt och kunskapsmässigt) för särskolelever med utländsk bakgrund sker i en övervägande majoritet av kommunerna på samma sätt som för övriga elever. Det innebär att vanliga uppföljningsinsatser som utvecklingssamtal, individuella utvecklingsplaner och vid behov åtgärdsprogram används. I 6 % av kommunerna görs särskilda uppföljningar som framförallt handlar om att följa elevens språkliga utveckling. Man är då extra observant på om det kan finnas andra orsaker till elevens svårigheter än nedsatt begåvning/utvecklingsstörning.

Samarbetet med föräldrar till särskolelever med utländsk bakgrund är enligt flertalet kommuner ofta mer intensivt än med övriga elevers föräldrar. Erfarenheten är att föräldrarnas språkkunskaper varierar mycket och det finns relativt ofta behov av tolk för att kunna få tillstånd en bra kommunikation mellan hem och skola.

Två tredjedelar anser att det finns särskilda problem kring denna elevgrupp vad gäller samarbete mellan hem och skola. Det handlar om praktiska svårigheter som att få tillgång till tolk, att det trots tolkstöd kan vara svårt att få kommunikationen att fungera, att motivera föräldrarna att komma till skolan och liknande samt om svårigheter som man menar grundar sig på kulturella skillnader i synsätt. Bland annat så uppfattar kommunerna att föräldrarnas syn på utvecklingsstörning/handikapp ibland skiljer sig från det som kommunerna menar är den svenska synen. Det handlar om föräldrar som skolan menar inte accepterar barnets svårigheter utan vill att skolan genom läxor med mera skall förmå barnet att ”komma i kapp” eller att föräldrarna skäms för att ha ett barn med intellektuella svårigheter.

Andel särskoleelever med utländsk bakgrund och förändring över tid

66 % av kommunerna anser att andelen elever med utländsk bakgrund är rimlig i förhållande till sammansättningen av boende i kommunen. 8 % menar att det finns en överrepresentation och 27 % att det finns en underrepresentation. Bedömningen att det finns en överrepresentation finns enbart i de större städerna.

Av kommunerna anser 36 % att antalet elever med utländsk bakgrund i särskolan ökat något eller kraftigt de senaste 10 åren, 3 % att det minskat, 33 % att det är oförändrat. 27 % anser att de inte kan bedöma eventuell förändring över tid. Förändringar av antalet elever i särskolan med utländsk bakgrund beror enligt kommunerna framförallt på förändringar i samband med kommunernas mottagande av flyktingar, det vill säga i samband med ökat flyktingmottagande ökar också antalet barn och unga i skolåldern och då även antalet elever i särskolan.

Resurser och kompetens

Elever som utöver sin tillhörighet till särskolans personkrets har utländsk bakgrund kan antas behöva extra stödinsatser, vilket i sin tur kräver resurser. Resurstilldelningen anses av en stor majoritet av kommunerna (88 %) vara rimlig i förhållande till behoven hos särskoleelever med utländsk bakgrund.

Inom grundskolan har det under senare tid blivit allt vanligare med olika former av nivågruppering och särskilda undervisningsgrupper. Enkätsvaren i denna studie visar inget stöd för att det skulle finnas behov för särskolan att gruppera eleverna mera (96 % svarar nej). Man framhåller att det inte är utifrån språklig eller kulturell bakgrund som eventuell gruppering behöver göras utan att det är andra behov som avgör. Flera kommuner påpekar att man tycker att en blandning av elever med olika bakgrund och förutsättningar, det vill säga heterogena grupper, är mest verksamt för att utveckla skolan i en inkluderande riktning.

Även om en majoritet framhåller att undervisningen och resurserna till särskolan, när det gäller elever med utländsk bakgrund, i stort är tillfredsställande finns behov av förbättringar/utveckling. För att ge särskoleelever med utländsk bakgrund en bättre skolgång lyfter kommunerna i sina svar fram följande områden som viktiga att arbeta med eller förändra:

- bättre och mer tillgänglig modersmålsundervisning
- ökad tillgång på pedagoger med kulturkompetens
- utveckla metoder och bemötande för att göra föräldrarna mer delaktiga i barnens skolgång
- förbättra informationen om olika skolformer och skolformernas konsekvenser
- intensifiera arbetet med värdegrundsfrågor på skolorna med syfte att hitta fler former för samverkan mellan särskola och grundskola
- öka personalens kunskap om andra länders kultur, religion och synsätt på funktionshinder.

81 % av kommunerna anser att det finns behov av att öka skolans kompetens när det gäller särskoleelever med utländsk bakgrund.

Kommunal policy och olika förhållningssätt

Studien visar att särskoleelever med utländsk bakgrund mycket sällan finns omnämnda i skolplaner eller arbetsplaner.

I bedömningen av framtida utveckling av ambitionen om ”en skola för alla” på lokal nivå framträder två grupper av kommuner. En knapp minoritet som värnar särskolans fortlevnad och rätten för eleverna att gå i särskilda klasser och en majoritet av kommuner som strävar efter att på sikt inkludera i princip alla särskoleelever i grundskolan.

De kommuner som värnar särskolans särskilda klasser (i flera kommuner har beslut fattats om att fortsätta driva en ”sammanhållen” särskola) framhåller bland annat att särskolan erbjuder trygghet i liten grupp, särskild kompetens hos pedagoger och att integrering fungerar i de yngre åldrarna men i mindre utsträckning när barnen blir äldre. De som förespråkar en utveckling mot mer inkludering menar att särskolan som egen skolform är ett hinder och kan tas bort och att det går att hitta nya undervisningsformer tillsammans med grundskolan. Det viktiga menar

man är att inse att vissa elever även fortsättningsvis kommer att behöva särskilda resurser och att det finns någon form av garantier för att deras behov av stöd tillgodoses. Enkäten ger här bilden av en grupp kommuner där man tagit ställning för att bevara särskolans särskilda klasser och den kompetens som man menar särskolan har medan en annan grupp kommuner aktivt arbetar på såväl individ som grupp och organisationsnivå i inkluderande riktning.

Enkätstudiens huvudresultat

I korthet kan huvudresultaten från enkätstudien sammanfattas i följande punkter:

- Enkätsvaren ger *inte* stöd för antagandet att det allmänt skulle finnas någon överrepresentation av elever i särskolan med utländsk bakgrund.
- En majoritet av kommunerna bedömer att andelen särskoleelever med utländsk bakgrund är rimlig i förhållande till befolkningens sammansättning. I de fall fördelningen inte bedöms som rimlig är uppfattningen att underrepresentation är vanligare än överrepresentation.
- Från storstäderna är rapporteringen något bristfällig och det finns därför anledning att i en fördjupad studie mer detaljerat undersöka hur representationen av elever i särskolan med utländsk bakgrund ser ut.
- Det finns betydande skillnader mellan kommunerna i andelen särskoleelever liksom i andelen särskoleelever utländsk bakgrund.
- Även om särskoleelever med utländsk bakgrund utgör ett relativt litet utsnitt av det totala antalet särskoleelever finns enligt kommunerna behov av att utveckla och förbättra verksamheten för denna grupp. När det gäller utvecklingsinsatser lyfter kommunerna framförallt fram följande behov:
  - skolans kulturkompetens behöver öka (generellt och specifikt)
  - utveckla skolans samarbete och dialog med föräldrarna
  - öka särskolans och grundskolans gemensamma arbete med att utveckla mer inkluderande undervisningsformer
  - utveckla bättre test- och bedömningsunderlag inför beslut om mottagande i särskolan
  - förbättra modersmålsundervisningen
  - öka antalet pedagoger med utländsk bakgrund i särskolan.

Intervjustudien

Översikt över genomförda intervjuer

Intervjuer har genomförts på åtta orter med storleksmässig, geografisk och karaktärsässig spridning. I Tabell 1 ges en översikt av genomförda intervjuer.

Tabell 1: Översikt över kommuner och intervjupersoner

Kommun	Karaktär	Särskollärare/ specialpedagog	Annan lärare	Skolledare/ samordnare	Psykolog	Konsulent	Summa
A	förort storstad	1		1	1		3
B	residensstad medelstor	1	1	2			4
C	residensstad medelstor	2	1	1	1		5
D	förort storstad	1	1	1	1		4
E	större stad	4		1	1		6
F	större stad	1		1	1		3
G	residensstad medelstor	1		1	1	1	4
H	residensstad större	2		2	1		5
Summa	(8)	13	3	10	7	1	34

FOTNOT & NOTERINGAR

³ Kommunerna har varit skyldiga att anordna modersmålsundervisning för samiska, tornedalsfinska eller romska elever även om antalet elever är mindre än fem. Från och med 2008-07-01 gäller detta undantag för följande språk: samiska, finska, meänkieli, romani chib eller jiddisch (Förordning 2008:97).

Intervjustudiens huvudresultat

I det inledande kapitlet ges på sidan 16 en syftesbeskrivning som kan ses som tämligen pragmatisk och konkret. I redovisningen av intervjuvaren i detta avsnitt följer vi - i komprimerad, kategoriserad och något reviderad form - denna syftesbeskrivning under sammanfattande rubriker. Där så är lämpligt har intervjuvaren jämförts med enkätstudiens resultat.

Modersmålsstödet och studiehandledning

Genom den så kallade modersmålsreformen blev kommunerna år 1977 skyldiga att anordna hemspråksundervisning - vari ingår även studiehandledning på modersmålet - i grund- och gymnasieskolan samt för elever i grundsärskola. Ett särskilt statsbidrag för denna verksamhet infördes 1977, ett bidrag som 1991 uppgick i det allmänna statsbidraget till skolan. Kommunerna är skyldiga att anordna hemspråksundervisning under förutsättning att det finns lämplig lärare samt att minst fem elever i kommunen önskar undervisning i språket.³

För flerspråkiga barn är förmågan att behärska sitt modersmål ofta en förutsättning för att utveckla goda kunskaper och god förmåga i det nya språket. 44 % av särskoleeleverna med utländsk bakgrund får dock sällan eller aldrig någon modersmålsundervisning. Skälen till detta anges framförallt vara att det saknas modersmåls lärare, att det är för få elever med samma modersmål för att utgöra tillräckligt underlag för en undervisningsgrupp eller att föräldrarna inte önskar modersmålsundervisning. Till denna bild kan läggas att 66 % av eleverna sällan eller aldrig möter lärare eller assistenter i särskolan som pratar elevens modersmål. I enkäterna framkommer att det finns behov av att i särskolan förbättra modersmålsundervisningen och att öka antalet pedagoger med utländsk bakgrund.

Av intervjuerna framgår att förekomsten av modersmålsundervisning liksom studiehandledning på modersmålet är mycket olika på de undersökta orterna. Det förekommer endast sporadiskt för elever i särskolan med utländsk bakgrund. Det tycks inte vara någon prioriterad fråga på de respektive undervisningsenheterna eller så har man gett efter för de faktiska omständigheterna - att det är svårt och eventuellt alltför kostsamt att anordna modersmålsundervisning.

Kvalitetsredovisningar, individuella utvecklingsplaner (IUP) och åtgärdsprogram (ÅP)

Kvalitetsredovisning och kvalitetsmätning inom särskola har i denna studie setts som en företeelse som avviker från den i grundskolan. Ett skäl är att man inom särskolan inte har samma bedömningsgrund och inte samma krav på betyg. Det generella intrycket är att man inte har några särskilda kvalitetsuppföljningar beträffande elever med utländsk bakgrund. De betraktas som ”vanliga” särskoleelever och inordnas under samma rutiner som övriga elever.

Kvalitetsmätning och därmed förknippad verksamhet berörs endast indirekt i intervjuvären, och då till exempel i samband med diskussion om föräldrakontakt. Det verkar inte vara en fråga man spontant känner sig föranledd att beröra. Frågan är om intervjupersonerna uppfattar kvalitetsmätning snarare som en del av arbetet med ÅP, IUP och uppföljningen av dessa.

Vi har genom intervjuvaren förstått att ÅP och IUP upprättas och används på mycket olika sätt och med skilda syften. På många ställen arbetar man rutinmässigt med IUP i en väl etablerad tradition kring individuella undervisningsprogram inom särskolan. Vi tror därför att dessa instrument inte har någon större och framför allt inte någon enhetlig betydelse inom särskolan, varför vi hellre i denna diskussion fokuserar mera övergripande problemställningar.

Utredningar inför mottagande i särskolan

– utredningsmaterial, attityder och kompetens

Av enkätsvaren framgår att i flertalet kommuner sker både utredning och beslut om mottagande i särskolan vid en centralt placerad resursgrupp/team eller särskoleansvarig. Näst vanligast är att utredningen genomförs decentraliserat inom respektive skolområde medan beslut om rätten till särskola fattas centralt i kommunen. Här finns enligt enkätsvaren dock en mängd olika rutiner för framförallt utredningsförfarandet där det exempelvis förekommer att vissa delar av utredningen görs decentraliserat medan andra görs centralt. En tendens är att ju större kommunerna är desto mer centraliserad är både utredning och beslut.

Vidare framgår av enkätsvaren att en stor majoritet av kommunerna, 83%, anser att det finns vissa eller stora komplikationer i samband med mottagandet i särskolan av elever med utländsk bakgrund. Detta gäller exempelvis svårigheter i samband med utredning och beslut (förutom svårigheter att hitta relevanta testinstrument etcetera är det ofta svårt för kommunerna att hitta kulturkompetenta psykologer, läkare och specialpedagoger), dels handlar det om olika kulturella och språkliga barriärer i mötet med elevens familj.

Flera kommuner lyfter i sina kommentarer till enkätsvaren fram att det finns test- och utredningsrelaterade svårigheter som de härleder till barnets språkliga och kulturella bakgrund. Flera påpekar att det saknas kultur- och språkpassade test vilket bedöms försvåra bedömningen av elevens förmåga. Därmed riskerar beslut om mottagande i särskola att baseras på ett underlag som vare sig är fullständigt eller rättvisande. Detta är en riskfaktor som vi återkommer till i resultatdiskussionen. Enkätsvaren och intervjuvaren ger i stort sett samma bild. Av intervjuerna framgår att utredning av elever aktuella för särskoleplacering i stort sett följer samma rutiner. På flera orter hänvisar man till Skolverkets rekommendationer och riktlinjer för mottagande i särskola, det vill säga

att mottagandet skall föregås av en medicinsk, psykologisk, pedagogisk och social utredning. Det vanligaste psykologiska testet är Wechler Intelligence Scale for Children (WISC). Detta kompletteras på några ställen med till exempel Wechsler Preschool and Primary Scale of Intelligence – Third Edition (WPPSI-III) eventuellt i kombination med Leiter R, ett icke-verbalt test, samt The Illinois Test of Psycholinguistic Abilities (ITPA) eller Frostig-test (för visuell perceptionsutveckling). Psykologutlåtandena får oftast den största tyngden i utredning och vid beslut om placering. Dock framkommer det i flera intervjuer att det finns en tämligen stor osäkerhet beträffande mätinstrumentens allmänna tillförlitlighet. Denna tillförlitlighet minskar ytterligare då det gäller utredningar av elever med utländsk bakgrund. Några intervjupersoner påpekar att det inte finns några språkligt- och/eller kulturellt oberoende test. En psykolog anser att barn med utländsk bakgrund behöver fler icke språkliga delar i utredningen och nämner till exempel att lägga pussel och att rita.

Olika pedagogiska strategier för att skapa goda lärandemiljöer

Denna delfråga inom syftesbeskrivningen har inte fått några konkreta uttryck vare sig i enkät- eller intervjuvar. Svaren går i samma riktning som de som gäller personalens kompetens. Exempelvis anges i intervjuerna att det finns behov av ökad kunskap och kompetens, främst gällande språk, hos skolpersonal när det gäller särskolelever med utländsk bakgrund. Svaren tyder på att även kompetensutveckling kring mångkultur och kulturmöten kan behövas. Det behövs ett generellt kunskapslyft inom området, anser någon.

Kunskaps- och kompetenshöjning berör främst förståelse och förhållningssätt, språk, kulturmöten och mångkultur. Att utbilda för ett förändrat förhållningssätt och förståelse är inte något som med enkelhet görs på enskilda fortbildningsdagar, utan riktade insatser i form av en mer djupgående kompetensutveckling och handledning är att föredra och rekommendera. Särskilt betydelsefullt är det att lägga sig vinn om att all personal i skolan omfattas av denna kompetenshöjning, det vill säga att även assistenter och specialpedagoger är i behov av fortbildning.

En tillåtande språkmiljö är nödvändig liksom förståelse för att ett avvisande av elevens språk också kan tolkas som ett avvisande av eleven. Modersmålets betydelse för individens identitet, självkänsla och lärande liksom språkets nära samhörighet med kultur är andra delar som kan ingå i kompetenshöjningsinsatser.

De punkter som tas upp i intervjuerna i denna fråga gäller främst personalens tillkortakommanden beträffande elevernas språkliga tillhörighet, men som ovan citerats från en intervju: ”Jag skulle önska mer språklig kompetens, då menar jag ... nå'n slags grundförståelse för det språket och på vilket sätt som man lär in.” Samma problem gäller den kulturella förståelsen, till exempel om hur man uppfattar funktionshinder i de aktuella elevernas hemländer.

Enkätsvaren överensstämmer i stort med intervjusvaren när det gäller utvecklingsområden för personalen i särskolan. Enligt kommunerna finns ett behov av att utveckla och förbättra verksamheten för aktuell grupp. Behovet av utvecklingsinsatser gäller särskilt en ökning av skolans kulturkompetens, en utveckling av test- och bedömningsunderlag inför beslut om mottagande i särskola, förbättring av modersmålsundervisningen samt en ökning av antalet pedagoger med utländsk bakgrund i särskolan.

Samarbetet med föräldrar

Av enkäterna framgår att samarbetet med föräldrar till särskolelever med utländsk bakgrund enligt flertalet kommuner ofta är mer intensivt än med övriga elevers föräldrar. Erfarenheten är att föräldrarnas kunskaper i svenska språket varierar mycket och det finns relativt ofta behov av tolk för att kunna få tillstånd en bra kommunikation mellan hem och skola. Skolan använder också utvecklingssamtal, telefonkontakter, hembesök, kontaktböcker och andra former för muntlig och skriftlig information mer frekvent för denna grupp elever än för övriga.

I intervjuerna är det övergripande svaret på frågan om föräldrakontakter att man från skolans sida anstränger sig mycket för att hålla kontakt med föräldrar till elever med utländsk bakgrund, särskilt i samband med utredning och placering. Dock är man ofta osäker på om informationen nått fram och man inser att det finns både språkliga och kulturella barriärer för en ömsesidig förståelse. Frågan hänger nära samman med den om kompetens, och även om man ibland anlitar tolk är man inte säker på att detta underlättar kontakten och förståelsen - i några fall tycker man sig ha sett motsatsen.

Skillnader mellan elever i särskolan, och elever som går i särskolan och är integrerade i grundskolan

Denna delfråga inom syftesbeskrivningen har i föreliggande studie inte kunnat få något tydligt svar, varför den kommer att fokuseras i de uppföljande studier som aviserats.

I sammanfattningen av enkätsvar kring frågan kan konstateras att det i bedömningen av den framtida utvecklingen av ambitionen ”en skola för alla” på lokal nivå framträder två grupper av kommuner. Dels en knapp minoritet som värnar särskolans fortlevnad och rätten för eleverna att gå i särskilda klasser, dels en majoritet av kommuner som strävar efter att försöka inkludera i princip alla särskoleelever i grundskolan på sikt. De kommuner som värnar särskolans särskilda klasser framhåller bland annat att särskolan erbjuder trygghet i liten grupp, särskild kompetens hos pedagoger och att integrering fungerar i de yngre åldrarna men i mindre utsträckning när barnen blir äldre.

De som förespråkar en utveckling mot mer inkludering menar att särskolan som egen skolform är ett hinder och bör tas bort och att det går att hitta nya undervisningsformer tillsammans med grundskolan. Det viktiga menar man är att inse att vissa elever även fortsättningsvis kommer att behöva särskilda resurser och att det finns någon form av garantier för att deras behov av stöd tillgodoses. Enkäten ger en bild av en grupp kommuner där man tagit ställning för att bevara särskolans särskilda klasser och den kompetens som man menar särskolan har medan en annan grupp kommuner aktivt arbetar på såväl individ- som grupp- och organisationsnivå i inkluderande riktning.

Några ytterligare indikeringar kan anges såsom följande citat från en intervju med en specialpedagog:

Som jag, jag brukar vilja känna, alltså vissa barn känner man, det här är solklart grundsärskola, men sen så kan det ju vara barn som man tycker att dom här barnen kan kanske bli integrerade i en vanlig klass som särskoleelev. Dom kanske skulle må bättre rent socialt av att gå i en vanlig klass, än att gå i en grundsärskoleklass, för att man kanske mår så dåligt psykiskt, av att man inte mår bra av, du vet ju hur grundsärskolan, framförallt på mellanstadiet, är det ju många barn som typ skäms för det. För det är ingen bra status i sina hemländer att man går på grundsär. (Rosenqvist 2007:52)

Ett mera generellt problem tycks, såsom det framgår av enkätsvaren, vara att de kommuner som är tveksamma eller negativa beträffande tillräckligheten i resurstilldelningen bland annat lyfter fram erfarenheter av bristande stöd till de elever som är så kallat individintegrerade.

Slutdiskussion och sammanfattande analys

Övergripande analys

Sverige är idag ett mångkulturellt samhälle. Efter att länge ansetts som ett av världens mest etniskt homogena länder har vi under de senaste 40 åren omvandlats till ett mångkulturellt och pluralistiskt samhälle. För de invandrare och flyktingar med familjer som kommit till Sverige har det varit förknippat med betydande utmaningar att komma till ett nytt land och anpassa sig till det svenska samhället. Att assimilera sig till nya förhållanden, språkliga och kulturella, och samtidigt förhålla sig till sitt ursprung är en balansgång. Att dessutom ha en funktionsnedsättning eller ha ett barn med funktionsnedsättning kan betraktas som speciella svårigheter. Denna särskilda utsatthet, att ha en utländsk bakgrund och samtidigt ett funktionshinder, kan ses som en dubbel utsatthet.

Under senare år har arbetet och diskussionen på handikappområdet också berikats av att man allt oftare tar ett etnicitetsperspektiv. Personer med funktionshinder är inte bara funktionshindrade utan också män och kvinnor med olika bakgrunder. Utgångspunkten är att alla människor har lika värde men vi vet att alla inte har samma förutsättningar och villkor och att alla inte bemöts med samma respekt. Våra uppfattningar om vad som är normalt, rätt och acceptabelt påverkar vår syn på dem som vi betraktar som avvikande eller annorlunda. Hur vi genom kategoriseringar och föreställningar om gruppen ”personer med funktionshinder” eller gruppen ”personer med utländsk bakgrund” bidrar till marginaliseringsprocesser och vilka konsekvenser detta kan få, åskådliggörs i Fuentes (2006). Genom att man identifierar en egenskap och gör den till individens mest framträdande blir personen i första hand ”funktionshindrad” eller ”invandrare”. Denna marginaliseringsprocess som fortsätter med en form av kollektivisering och specialisering riskerar att leda till en situation där allt som gäller personer med utländsk bakgrund tolkas i kulturella termer på samma sätt som personer med funktionshinder riskerar att i första hand bli föremål för omsorg och omhändertagande.

Denna reducering av människor såsom tillhörande särskilda grupper är problematisk bland annat för att den riskerar att leda till att vi betonar olikheter och bortser från likheter samt att individuella förutsättningar och behov inte synliggörs. Till detta hör också att det är viktigt att betona att det inte enkelt går att generalisera kunskap om förhållanden på

gruppnivå till individnivå. Individens behov har likheter men är också olika liksom deras bakgrund. Det påverkar den enskildes förutsättningar och uppfattningar om denne exempelvis är född på landet eller i staden, fattig eller rik, utbildad eller outbildad. Det är därför inte rimligt att utgå från att människor tänker lika bara för att de kommer från samma land/kultur.

Även om det finns problem med att betrakta alla med exempelvis utländsk bakgrund som en grupp finns det vissa förhållanden och förutsättningar som flertalet med denna bakgrund delar. Personer med funktionsnedsättning liksom personer med utländsk bakgrund har som grupper sämre levnadsvillkor än befolkningen i övrigt. De har exempelvis lägre utbildningsnivå, svårare på arbetsmarknaden och sämre ekonomi än befolkningen i övrigt. Detta gör att ett alternativ till att se språkliga och kulturella skillnader som de mest väsentliga svårigheterna är att betrakta de sociala och välfärdsmässiga faktorerna som komplementära och som mer avgörande. I linje med detta resonemang kan man mycket väl tänka sig att det finns klassrelaterade faktorer som på ett avgörande sätt påverkar bedömningen av elever i behov av särskilt stöd i skolan eller beslut om mottagande i särskolan.

Den sociala bakgrunden är en viktig faktor för skolframgång i form av betyg (Mohlin 2005) liksom den är betydelsefull vid utsortering till exempelvis särskilda undervisningsgrupper (Yang Yang 2003). Att ha en utländsk bakgrund är ofta förknippat med socioekonomiska svårigheter, vilket i sin tur visar sig innebära en ökad risk för barn i denna grupp att tillhöra någon av de utanförskapsgrupper (särskilda undervisningsgrupper) som under senare år skapats i den svenska skolan (Lundahl 2002).

Ett viktigt resultat

Det övergripande syftet med föreliggande studie har varit att kartlägga, beskriva, analysera och på andra sätt kritiskt granska eventuell överrepresentation av elever med utländsk bakgrund mottagna i särskolan. Studien förutsatte sålunda, mot bakgrund av de senaste tio årens diskussioner, att det föreligger en överinskrivning av sagda elever. Antagandet har inte kunnat få något stöd i studien. Detta gäller framför allt de resultat som bygger på svaren i enkätdelen, där skolledare och tjänstemän i ledande och samordnande funktioner stått för informationen. Bilden blir inte fullt så säker genom svaren som bygger på intervjufrågorna, där informanterna⁴ representerar flera olika yrkeskategorier.

FOTNOT & NOTERINGAR

⁴ Informanterna syftar på dem som intervjuats.

Här anges på några ställen att man är tveksam till om vissa elever med utländsk bakgrund verkligen tillhör särskolans personkrets, enligt definitionen i skollagen. Huvudintrycket från intervjuvaren är närmast motsatt det från enkätvaren, det vill säga att den stora komplikationen beträffande särskoleelever med utländsk bakgrund är osäkerhet vid bedömning om rätten till särskola. I praxis har det lett till att elever på osäkra grunder mottagits i särskolan.

Svaren i enkätstudien ger inte något direkt stöd för hypotesen om en överrepresentation av elever med utländsk bakgrund i särskolan. Samtidigt framgår det av andra svar, både i enkäten och i intervjuerna, att den stora komplikationen beträffande dessa elever är osäkerhet kring utredning och bedömning om elevernas rätt till särskola. Med andra ord råder osäkerhet huruvida dessa elever tillhör särskolans personkrets. Denna osäkerhet beträffande utredningsinstrumentens låga grad av tillförlitlighet kan i sin tur tillskrivas det faktum att instrumenten/testen inte på ett tillfredsställande sätt kan fånga in och kompensera för språkligt och kulturellt betingade olikheter.

Intressant är att vissa svar i enkätdelen indikerar en underrepresentation av sagda elever. Detta motsäger ytterligare studiens antagande i ingångskedet liksom en del av intervjuvaren. Dessa indikeringar om underrepresentation kan dock totalt sett betraktas som osäkra beroende på att rapporteringen från storstäderna är något bristfällig, vilket kan innebära en snedvridning av resultaten eftersom det är ett känt faktum att storstäderna tar emot en stor del av flyktingar och invandrare. Dessutom finns det stora skillnader mellan kommuner beträffande andelen särskoleelever med utländsk bakgrund.

Trots att särskoleelever med utländsk bakgrund utgör en relativt liten andel av det totala antalet särskoleelever har vi i denna studie, både bland intervjupersoner och ansvariga som besvarat enkäten, funnit ett ganska stort intresse för just denna elevgrupp. På många orter har man lyft fram sina tillkortakommanden beträffande kompetens vad gäller såväl språkliga som kulturella och andra områden. Detta har gällt inte minst de komplikationer som uppstår vid utredning av elever inför en eventuell särskolplacering. Den osäkerhet vissa intervjupersoner gett uttryck för har i sin tur sin grund i uppfattningar om utredningsinstrumentens låga grad av tillförlitlighet, och detta åter i sin tur därför att instrumenten/testen inte kan fånga in och kompensera för språkligt och kulturellt beting-

ade olikheter. Vidare har vi i både enkäten och intervjuerna funnit att språkliga och kulturella skillnader komplicerar mötet mellan skolan och föräldrarna, ett möte som inte alltid kan förbättras med tolkstöd. Denna problematik gäller även tolkstöd i utredningsarbetet.

I huvudrapportens redovisning av aktuell forskning ställdes med stöd av Kärre med flera (1980) frågan: "Skapar skolan problem för invandrarbarnen?". Kärre med flera gav svaret att svenska lärare ofta är okunniga om elever med utländsk bakgrund och deras speciella förhållanden. Detta har på flera håll bekräftats, framför allt i intervjusvar, där skolpersonal ofta framhållit bristfällig kulturell och språklig kompetens. En sådan brist kan vara att inte förstå exempelvis känslor av skam som ibland finns hos de berörda barnen och/eller deras föräldrar. Detsamma gäller det som Eklund (1982) benämner kulturkrocken, där det svenska samhälle tillåter sådant som är förbjudet i andra kulturer, och vice versa, och vilken osäkerhet detta kan skapa hos vissa ungdomar med utländsk bakgrund. Om man relaterar detta till elever som i olika sammanhang har svårt att ta till sig ny information från det omgivande samhället, kan man inse att tillvaron ibland kan te sig kaotisk. Eller som en intervjuad rektor uttrycker det:

Det är viktigt att vara medveten om att först skall eleven lära sig språket och sedan skall eleven ta igen alla de kunskaper som eleven missat och sedan har eleven kanske tidigare lärt sig saker som inte är gångbara hos oss. Det är verkligen inte att ge eleverna förutsättningar och då kanske inte eleven behöver särskola utan någonting annat.

(Rosenqvist 2007:52)

Här tycks det alltså mera vara skolmiljön och de attityder som finns där, än undervisningen som sådan, som skapar problem. En intressant parallell kan i sammanhanget dras till Goffmans (1972) diskussion om stigmatisering och vår benägenhet att tillskriva människor med någon form av avvikelse även andra typer av avvikelser.

Även om fokus för denna studie är elever med utländsk bakgrund mottagna i särskola vill vi lyfta fram vissa betingelser som kan betraktas som generella för åtskilliga personer med utländsk bakgrund som lever i Sverige. Detta med anledning av att man mycket väl kan tänka sig att det finns klassrelaterade faktorer som på ett avgörande sätt påverkar

bedömningen av elever i behov av särskilt stöd i skolan eller beslut om mottagande i särskolan.

Problematiseringen knyter nära an till de teser som Gunnar Stangvik (1994) lagt fram beträffande begreppet "læreversker"/inlärningssvårigheter med utgångspunkt i en bristorienterad, kognitivt orienterad förståelse. Även om svaren i både enkät- och intervjustudien framhåller egna tillkortakommanden är frågan inom vilket område dessa framträder. Personer med funktionsnedsättning liksom personer med annan etnisk bakgrund än svensk har som grupper sämre levnadsvillkor än befolkningen i övrigt. De har exempelvis lägre utbildningsnivå, svårare på arbetsmarknaden och sämre ekonomi än befolkningen i övrigt. Detta gör att ett alternativ till att se språkliga och kulturella skillnader som de mest väsentliga svårigheterna är att betrakta de sociala och välfärdsrelaterade faktorerna som komplementära och som mer avgörande. I linje med detta resonemang kan man mycket väl tänka sig att det finns klassrelaterade faktorer som på ett avgörande sätt påverkar bedömningen av elever i behov av särskilt stöd i skolan eller beslut om mottagande i särskolan.

Avslutande kommentar

De önskemål om utbildning som framkommer i denna enkätstudie till landets kommuner handlar till stor del om ökade kunskaper om andra kulturers synsätt och uppfattningar. Detta är naturligtvis väsentligt men en alternativ utbildning skulle kunna vara att skolans personal klargör sina egna föreställningar om funktionsnedsättningar. Mot bakgrund av den under senare år kraftigt ökade diagnostiseringen av barn och unga med olika typer av svårigheter kan man fråga sig vad den rådande synen på barns svårigheter står för? Vi har i Sverige liksom i andra länder föreställningar och idéer som är en sorts sociala konstruktioner som förändras över tid och mellan olika sammanhang. Ibland blir det krockar mellan traditionella svenska synsätt och synsätt som personer med utländsk bakgrund kan ha. Frågan blir då vem som avgör vad som är rätt och fel. I det sammanhanget kan det vara väl så lärorikt att granska sina egna föreställningar som andras.

Att se likheter mellan människor med olika ursprung, se likheter mellan människor med olika funktionsförmåga och samtidigt se de särskilda förutsättningar som människor har är grundläggande för ett bra bemötande (SIOS 2004). Att i skolan möta och arbeta med elever från andra

länder som behöver specialpedagogiskt stöd handlar till stor del om att arbeta med samma frågor och problem som gäller motsvarande svenska elever. Men förutom vissa gemensamma dilemman, som till exempel brist på tid och resurser, finns en del speciella frågor förknippade med elever och familjer med utländsk bakgrund. Det kan till exempel handla om svårigheter med språklig kommunikation, brist på tolkar och annorlunda förväntningar på skolan och dess representanter (UCF Handicap et al 2004).

Elever med utländsk bakgrund som också har en mer betydande nedsättning av den intellektuella funktionsförmågan utgör ett mycket litet utsnitt av gruppen elever med utländsk bakgrund, liksom ett litet utsnitt av gruppen särskoleelever. För att kunna möta dessa elever på bästa sätt behövs dels generell kunskap och kompetens om etniska och kulturella frågor och om livssituationen för personer med utländsk bakgrund, dels kunskap och kompetens om funktionsnedsättningens innebörder och konsekvenser samt kunskap att pedagogiskt och socialt möta de behov som finns. Att kombinera dessa kompetenser och samtidigt vinnlägga sig om att se särskoleelever med utländsk bakgrund och deras familjer som individer med egenskaper och förmågor som går utanför de förenklade kategoriseringarna ”funktionshindrad” respektive ” utländsk bakgrund” är en betydande utmaning.

Eleverna - och samhället - måste ha en verklig nytta av undervisningen i särskola. Denna skolform får inte bli en placering för barn och ungdomar med allehanda problem i den vanliga grundskolan. I förlängningen av detta gäller att skolan, den vanliga grundskolan, vilken ju är ett obligatorium för alla elever i skolpliktig ålder, inte får bli “en skola för anpassade” (jämför Emanuelsson, 1978). Elever med utländsk bakgrund som av olika skäl är svåra att kommunicera med i skolarbetet får aldrig slentrianmässigt och på vaga grunder bli särskoleelever.

Uppföljande studier och förslag till åtgärder

Genomförandet av studien *Specialpedagogik i mångfaldens Sverige. Om elever med annan etnisk bakgrund än svensk i särskolan* har skett under tiden september 2006 - januari 2007. På grund av den relativt snäva tidsramen har vissa fördjupningar av studien inte kunnat genomföras. Detta är ett av skälen till att enkätreporteringen från storstäderna är något bristfällig. Det finns därför anledning att i en uppföljande studie mer detaljerat undersöka hur representationen av elever i särskolan med utländsk bakgrund ser ut. En kompletterande studie kommer därför att genomföras i form av en fallstudie i en stadsdel med hög andel invånare med utländsk bakgrund i en av landets största städer tillsammans med översiktliga studier av situationen i ytterligare två storstäder. En sådan studie skulle ge en mer täckande helhetsbild av situationen för problemställningen ”överrepresentation av elever med utländsk bakgrund i särskolan”.

Vidare är det angeläget att gå vidare med uppföljande intervjustudier med berörda föräldrar och elever samt skolpolitiker. Som ytterligare ett komplement tror vi att observationer av undervisningen i särskolor med elever med utländsk bakgrund skulle berika studiens resultat. Ett annat område som behöver studeras är skolgången för elever med utländsk bakgrund med andra funktionshinder än utvecklingsstörning.

För att i den anda som antyds ovan kunna möjliggöra en högre grad av beredskap beträffande elever med utländsk bakgrund föreslår vi på olika ställen i denna studie olika möjligheter till kompetenshöjning inom kommunerna och kompetensutveckling bland berörd skolpersonal. Förslagen återger vi här i sammanfattning under rubrikerna:

- kulturkompetens/kurs i mångkulturella frågor för skolpersonal, innefattande
- fördjupat samarbete och dialog med föräldrarna
- mer inkluderande undervisningsformer
- utveckling av bättre test- och bedömningsunderlag
- en förhöjd kompetens bland tolkar och lärare som undervisar i modersmål.

Referenser

Bel Habib, I. (2001). *Elever med invandrarbakgrund i särskolan: specialpedagogik eller disciplinär makt*. MHS – Forskningsrapport.

Blom, A. (1999). *Särskilda elever*. FoU-rapport 1999:28. Stockholm: Socialförvaltningen.

Bohlin, U. (2001). *"I vårt land finns inte ordet handikapp."* *Invandrade med barn med funktionshinder berättar*. FoU-rapport 2001:2, Hälsa och Samhälle, Malmö Högskola.

Eklund, L. (1982). *Invandrarungdomar: En riskgrupp för kriminalitet?* Stockholm: Brottsförebyggande rådet (Brås-S 1982:3).

Emanuelsson, I. (1978). *Utbildning för anpassade*. (Skolan i långtidsperspektiv. Analys och debatt.) Stockholm: Rabén & Sjögren.

Fuentes, J. (2006). Funktionshinder, etnicitet och marginaliseringsprocesser. I P. Brusén & A. Printz (Red.) *Handikappolitiken i praktiken. Om den nationella handlingsplanen*. Växjö: Gothia.

Goffman, E. (1972). *Stigma: den avvikandes roll och identitet*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Göteborgs stad (1994). *Utvecklingsprogram för den obligatoriska särskolan inklusive fritidshem, eftermiddagshem och heldagsomsorg*. Göteborgs stad: Högsbo. (Stencil)

Lundström Hahne, K. (2001). *Intagningskriterier till gymnasiesärskolan i Göteborg*. Projektarbete vid Arbetslivsinstitutets Företagsläkarutbildning 2000/2001.

Kärre, M. med flera (1980). *Invandrare i vård, skola och omsorg*. Stockholm: Esselte.

Lundahl, L. (2002). Sweden: decentralization, deregulation, quasi-markets – and then what? *Journal of Education Policy*, 17 (6), 687-697.

Mohlin, E. (2005). *Betyg och bakgrund*. Stockholm: LO, Näringspolitiska enheten.

Rosenqvist, J. (2007). *Specialpedagogik i mångfaldens Sverige. Om elever med annan etnisk bakgrund än svensk i särskolan*. Stockholm: Specialpedagogiska institutet. (Dnr 14-06/2428.)

SCB (2007a). Barn, boendesegregation och skolresultat. SCB.

SCB (2007b). Befolkningsstatistiken. SCB.

SFS 2008:97. Förordning (2008:97) om ändring i grundskoleförordningen (1994:1194)

SIOS (2004). *Vi är alla unika och ändå mer lika än vi tror. En bok om funktionshinder, etnicitet och bemötande*. Stockholm: SIOS.

Skolverket (2000). *Hur särskild får man vara? En analys av elevökningen i särskolan*. Stockholm: Skolverket. (Dnr 2000:2037.)

Skolverket (2001b). *Rutiner för utredning och beslut om mottagande i den obligatoriska särskolan*. (Skolverket 2001:699/SKOLFS 2001:23.)

Skolverket (2003). *Kartläggning av åtgärdsprogram och särskilt stöd i grundskolan*. Stockholm: Fritzes.

Skolverket (2006). *Kommunernas särskola: Elevökning och variation i andel elever mottagna i särskola*. (Dnr 2006:01333.

Projektledare: Karin Wahlström). Stockholm: Skolverket.

Skr 2005/06:151. *Kvalitet och samverkan - om utbildning för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning.* (Regeringens skrivelse till riksdagen.)

SOU (2003). *För den jag är. Delbetänkande från Carlbeck-kommittén.* Stockholm: Utbildningsdepartementet. (SOU 2003:35.)

SOU (2004). *För oss tillsammans. Slutbetänkande från Carlbeck-kommittén.* Stockholm: Utbildningsdepartementet. (SOU 2004:98.)

Stangvik, G. (1994). *Undersökning om specialpedagogisk forskning: Rapportering* (Dnr 94:82). Stockholm: Skolverket. (Stencilerad upplaga.)

Tideman, M. (2000). *Normalisering och kategorisering.* Lund: Studentlitteratur.

Tideman, M. (2003). Synen på "avvikande" barn och på särskolan över tid. I SOU 2003:35. *För den jag är.* Delbetänkande av Carlbeck-kommitén. Stockholm: Utbildningsdepartementet. (Ss 275-291.)

UCF Handicap, Videnscenter for Socialpsykiatri & VFC Socialt Udsatte (2004). *Anden etnisk baggrund – og omfattet af Servicelovens § 67.* (Danmark.)

Yang Yang, MA. (2003). *Measuring socioeconomic status and its effects at individual and collective levels: A cross-country comparison.* Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Bilaga 1

De 32 dialogkommunerna

Storstäder	Upplands-Bro	Landskrona
Göteborg	Upplands-Väsby	Sigtuna
Malmö	Större städer	Trelleborg
Stockholm	Borås	Industrikommuner
Förortskommuner	Eskilstuna	Bjuv
Botkyrka	Helsingborg	Gislaved
Burlöv	Norrköping	Gnosjö
Haninge	Södertälje	Markaryd
Huddinge	Uppsala	Olofström
Järfälla	Västerås	Trollhättan
Salem	Örebro	Värnamo
Solna	Medelstora städer	
Sundbyberg	Köping	

Specialpedagogiska skolmyndigheten ansvarar för statens samlade stöd i specialpedagogiska frågor. Myndigheten ger råd och stöd till skolhuvudmän i deras ansvar för en likvärdig utbildning för barn, ungdomar och vuxna med funktionsnedsättning, främjar tillgången på läromedel för dessa samt driver specialskolor för vissa elevgrupper. Myndigheten fördelar också bidrag till vissa utbildningsanordnare och till vuxna med funktionsnedsättning för vissa korta studier. Myndigheten bildades den 1 juli 2008.

ISBN: 978-91-28-00125-0 (tryckt)

978-91-28-00109-0 (pdf)

Best. nr: 00125

